

DOI 10.33930/ed.2019.5007.53(3-4)-14

УДК 140/267/

ПРАКТИЧНІ ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ОКРЕМИХ ДЕСКРИПТОРІВ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ТИПОЛОГІЇ МЕРІ ДУГЛАС У ВЗАЄМОДІЇ З ПРОТЕСТАНТАМИ УКРАЇНИ

I. В. Кундеренко

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Теорія спільнотності/ускладненості Мері Дуглас є цінним інструментом у релігієзнавстві та соціології, оскільки допомагає аналізувати вплив соціальних структур на поведінку людей. Вона пояснює динаміку спільнотності та кількості соціальних ролей, що впливає на взаємодію всередині групи та контроль над особистістю. Ця теорія дозволяє прогнозувати групову та індивідуальну поведінку та динаміку, а також пояснює, як приналежність до заданої космології впливає на прийняття рішень. Використання її принципів сприяє ефективнішій взаємодії та комунікації з різними спільнотами.

Постановка проблеми. Аналіз релігійних спільнот через культурологічні парадигми є важливим для розуміння їхньої взаємодії із соціальним середовищем. Теорія Group/Grid Мері Дуглас допомагає досліджувати поведінкові моделі, цінності та ритуали груп, адаптуючи ці концепції до сучасних реалій. Її міждисциплінарний підхід об'єднує соціологію, антропологію та релігієзнавство, особливо для протестантських спільнот України, де необхідно змінити історично маргіналізований підхід. Теорія Дуглас сприяє оцінці соціальних норм, групової динаміки й прийняття рішень, що важливо для створення справедливого суспільства. Її ідеї відкривають можливості для практичних рекомендацій і вирішення актуальних проблем, сприяючи прогнозуванню та зміцненню соціальної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наших попередніх дослідженнях ми відстоювали необхідність відійти від статичної релігієзнавчої типології Нібура, хоча вона залишається популярною в Україні, поряд із типологіями М. Вебера та Е. Трьолча. Західна традиція релігієзнавства дедалі частіше орієнтується на динамічні моделі. Культурологічну модель Мері Дуглас є саме динамічною моделю, однак вона майже не вивчається в Україні, за винятком англomовної публікації Н. Кривда і С. Сторожук. Низка іноземних дослідників адаптує модель Дуглас до різних контекстів: Дж. Месшальк застосовує її для зниження злочинності в країнах ЄС, Р. Баскервіл для розвитку бізнесу в мультикультурному середовищі, Дж. Спікард аналізує трансформацію моделі, а М. Томпсон і його група критикують її за певні обмеження. При цьому вони намагаються знайти кореляції між динамічною парадигмою Дуглас і статичними моделями. Жоден із дослідників не адаптує ці напрацювання до діалогу з протестантською спільнотою в Україні, що надає новизни нашому підходу.

Постановка завдання. Дослідити переваги типології Мері Дуглас у взаємодії з українськими протестантами, ці переваги полягають у можливості глибше зрозуміти соціальну динаміку спільноти та покращити діалог з її членами. Динамічний підхід Дуглас сприяє аналізу поглядів і практик релігійних груп, дозволяючи враховувати їхні відмінності для створення ефективних комунікаційних стратегій. Це допоможе будувати більш конструктивну взаємодію та краще адаптувати культурні та соціальні ідеї до потреб спільноти.

Виклад основного матеріалу. Автор знайомить читача з типологією М. Дуглас, яка пропонує вимірювати суспільства за допомогою системи координат, де горизонтальний вимір визначає ступінь контролю над індивідуальністю та межами спільноти, а також наскільки сильно група охороняє свої межі. Вертикальний вимір, натомість, вимірює рівень умовностей, розгалуженості ролей. Основними ключовими дескрипторами, які розглядаються є: комунікація, покладання провини (blame), заздрість (envy), економічний ріст/економічні зміни, брак ресурсів (scarcity), ризик, апатія (apathy) та вирішення конфліктів. Кожний з цих дескрипторів супроводжується застосуванням до вітчизняних протестантів та поясненням відповідної космології.

Висновки. Застосування парадигми Мері Дуглас до протестантських спільнот України може трансформувати взаємодію між суспільством та релігійною спільнотою за умови уникнення перенесення власної космології на інших. Завдяки міждисциплінарності парадигма ефективно підтримує аналіз через емічний підхід, враховуючи вплив ідей Дюркгайма. Особливо перспективним напрямом є вивчення "проблемних" сфер, зокрема місійності, де можливі комунікаційні труднощі через різні космології. Ця типологія слугує потужним інструментом для розуміння організації протестантських спільнот України та їхнього впливу на культуру, цінності й соціальний розвиток.

Ключові слова: динамічна типологія; протестанти України; космологія; культурна антропологія релігії.

PRACTICAL ADVANTAGES OF USING SELECTED DESCRIPTORS OF MARY DOUGLAS'S TYPOLOGY (USED TO STUDY RELIGION) IN INTERACTING WITH THE PROTESTANTS OF UKRAINE

Ivan Kunderenko

Abstract.

Relevance of the research. Mary Douglas's theory of group/grid is a valuable tool in religious studies and sociology, as it helps analyse the impact of social structures on human behaviour. It explains the dynamics of community and the number of social roles, which affect interaction within the group and control over the individual. This theory allows us to predict group and individual behaviour and dynamics, and explains how belonging to a given cosmology affects decision-making. Its principles contribute to more effective interaction and communication with different communities.

Problem statement. Analysing religious communities through cultural paradigms is essential for understanding their interaction with the social environment. Mary Douglas's Group/Grid theory helps to explore the behavioural patterns, values, and rituals of groups, adapting these concepts to contemporary realities. Her interdisciplinary approach combines sociology, anthropology, and religious studies, especially for Protestant communities in Ukraine, where a historically marginalised approach needs to be changed. Douglas's theory contributes to assessing social norms, group dynamics, and decision-making, which is vital for creating a just society. Her ideas open up opportunities for practical recommendations and solutions to current problems, helping to predict and strengthen social interaction.

Analysis of recent research and publications. In our previous studies, we have argued for the need to move away from Niebuhr's static religious studies typology, although it remains popular in Ukraine, along with the typologies of M. Weber and E. Trotsch. The Western tradition of religious studies is increasingly focused on dynamic models. Mary Douglas's cultural model is a dynamic model, but it is hardly studied in Ukraine, except for the English-language publication by N. Kryvda and S. Storozhuk. A number of foreign researchers adapt the Douglas model to different contexts: J. Meschalk uses it to reduce crime in the EU, R. Baskerville uses it for business development in a multicultural environment, J. Spickard analyzes the transformation of the model, and M. Thompson and his group criticize it for certain limitations. At the same time, they try to find correlations between the dynamic Douglas paradigm and static models. None of the researchers adapts these developments to the dialogue with the Protestant community in Ukraine, which makes our approach novel.

Research task. To explore the benefits of Mary Douglas' typology in interacting with Ukrainian Protestants, those advantages come as a gain of a deeper understanding of the social dynamics of the community and improving a dialogue with its members. Douglas's dynamic approach facilitates the analysis of the views and practices of religious groups, allowing for the consideration of their differences to create effective communication strategies. This will help build more constructive engagement and better adapt cultural and social ideas to the needs of the community.

Main material presentation. The author introduces the reader to M. Douglas's typology, which proposes to assess societies using a coordinate system, where the horizontal dimension determines the degree of control over the individual and the boundaries of the groupness, as well as how strongly the group guards its boundaries. The vertical dimension, on the other hand, measures the level of grid and social roles. The main key descriptors considered are: communication, blame, envy, economic growth/change, scarcity, risk, apathy, and conflict resolution. Each of these descriptors is accompanied by an application to Ukrainian Protestants and an explanation of the corresponding cosmology.

Conclusions. The application of Mary Douglas' paradigm to Protestant communities in Ukraine can transform the interaction between society and the religious community, provided that one avoids transferring one's own cosmology to others. Due to its interdisciplinarity, the paradigm effectively supports analysis through an emic approach, taking into account the influence of Durkheim's ideas. A particularly promising area is the study of "problematic" areas, such as missionary work, where communication difficulties are possible due to different cosmologies. This typology serves as a powerful tool for understanding the organization of Protestant communities in Ukraine and their impact on culture, values, and social development.

Keywords: dynamic typology; Protestants of Ukraine; cosmology; Cultural Anthropology of Religion.

Актуальність теми. Розуміння теорії спільнотності/ускладненості за Мері Дуглас може бути корисним як в релігієзнавстві так й в соціології, оскільки дозволяє дослідникам аналізувати, як соціальні структури та культурні цінності впливають на поведінку та переконання людей. Визнаючи динамічність впливу групової згуртованості (спільнотності) та кількості (і ускладненості) соціальних ролей, дослідники можуть краще зрозуміти

ускладненість взаємодії у середині групи та ступень контролю групою кожної особи.

Ця теорія пропонує космологічну парадигму, крізь яку можна розглянути різні соціальні явища та прогнозувати зокрема ступень конформізму, можливі межі девіантності та динаміку у групах. Вона також пропонує розуміння того, як приналежність заданій космології впливає на процес прийняття рішень в тих чи інших групах. Це розуміння може призвести до більш ефективної взаємодії та комунікації з різними спільнотами.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Академічне дослідження релігійних спільнот з використанням динамічних культурологічних парадигм є актуальним і важливим завданням, адже саме такі парадигми дозволяють ґрунтовно аналізувати способи взаємодії заданих спільнот із ширшим соціальним середовищем. Зокрема, теорія Group/Grid Мері Дуглас сприяє детальному вивченню та прогнозуванню поведінкових моделей, систем цінностей та соціальних ритуалів, які притаманні тій групі, яка вивчається. У сучасних умовах глобалізації та технологічних змін дослідження таких концепцій сприяє адаптації культурологічних ідей до швидко змінюваних соціальних реалій.

Культурологічна парадигма Мері Дуглас відповідає сучасним академічним потребам завдяки міждисциплінарності, інтегруючи соціологію, антропологію, релігієзнавство та інші галузі науки. Вона надає інструменти для аналізу соціальних, релігійних та культурних структур, особливо в контексті протестантських спільнот України, де історично маргіналізований підхід до таких груп більше не є прийнятним. Розуміння взаємодії між соціальними структурами та індивідуальною поведінкою, як пропонує ця теорія, забезпечує дослідників необхідною базою для сприяння соціальній згуртованості та рівності.

Теорія спільноті/ускладненості Дуглас також відкриває перспективи для розробки практичних рекомендацій та розробки моделей взаємодії. Вона дозволяє оцінити, як соціальні норми формують групову динаміку, ідентичність і прийняття рішень, що має важливе значення для створення гармонійного та справедливого суспільства. Ускладнені соціальні взаємодії, описані Дуглас, надають цінний аналітичний інструмент для вирішення актуальних проблем і сприяння позитивним змінам у суспільстві. Вивчення спільнотності, в свою чергу, надає можливість прогнозувати ймовірність соціальної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У наших власних попередніх наукових розвідках ми досліджували феномен зниження ролі релігієзнавчої типології Нібура серед зарубіжних дослідників релігії, попри те, що це статична модель залишається широко відомою в Україні [2, 3]. Інші поширені (у вітчизняних наукових колах) типології – також статичні: (1) типологія М. Вебера [29], (2) типологія Е. Трьолча та (3) типологія Р. Нібура [22]. Також ми зазначали, що у країнах із західною релігієзнавчою традицією, де Протестантизм має значний вплив, все більшої популярності набувають саме динамічні типології [2].

Культурологічна модель Мері Дуглас практично не розглядається жодним з вітчизняних релігієзнавців, окрім однієї англомовної публікації Н. Кривда та С. Сторожук [19]. Разом з цим є низка іноземних дослідників, які вивчають цю теорію у цілому, зокрема Дж. Меспальк [20] транслює цю теорію на побудову такого суспільного діалогу, який покликаний зменшити рівень злочинності (на прикладі країн Європейського Союзу). Р. Баскервіл [5] розглядає переваги використання цієї теорії для побудови бізнесу в мультикультурному контексті. Дж. Спікард вивчає трансформацію цієї моделі протягом кількох років, аналізуючи наукові доробки авторки [25], М. Томпсон (разом з групою інших дослідників) виступили критиками цієї моделі, застосувавши її до конкретних ситуацій [9], разом з цим ми приймає цю критику, оскільки вони динамічну модель застосовували так, як перевіряється динамічна модель М. Вервайдж (разом з групою інших дослідників) намагаються знайти кореляцію між динамічною парадигмою М. Дуглас та поширеними відомими статичними моделями та типологіями.

Разом з цим жодний з науковців не транслює ці доробки на побудову діалогу з протестантською спільнотою в Україні, що зумовлює новизну дослідження.

Постановка завдання. Вивчити переваги використання окремих дескрипторів типології Мері Дуглас у взаємодії з українськими протестантами, де очікуваним результатом є поглиблене розуміння соціальної динаміки цієї спільноти. Модель Дуглас, як динамічний

типологічний підхід має на меті покращити діалог з релігійними спільнотами, краще зрозуміти їх погляди та практику. Визнаючи відмінності можна краще розробити комунікаційні стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні положення теорії: Мері Дуглас пропонує розглядати суспільства, як такі, які можна розміщувати на системі координат, де горизонтальний вимір визначає ступінь контролю над індивідуальністю та межами спільноти, а також наскільки сильно група охороняє свої межі. За своїм задумом, мовою оригіналу, М. Дуглас використовує термін “groupness”, а іноді просто “group”. Далі ми розглянемо україномовні відповідники та переклади – що може бути окремим дослідженням – у нашому дослідженні ми будемо користуватися терміном “спільнотність”. Вертикальний вимір, натомість, вимірює рівень умовностей, розгалуженості ролей. В оригіналі використаний термін “grid”, за аналогією – пошук відповідника заслуговує на окреме дослідження, у нашому дослідженні ми будемо користуватися терміном “ускладненість”. Відтак розшатування на отриманій системі координат може бути динамічним, а перед нами повстають чотири космології, де групність визначає ступінь контролю над індивідуальністю та межами спільноти. А ускладненість оцінює кількість правил, формальність комунікації та складність структури. Таким чином, утворюються 4 різних космології (див. рис. 1).

Чотири космології

Рис. 1. Чотири космології

Суспільство, з високим рівнем спільнотності та високою ускладненістю Мері Дуглас називає “ієрархічним суспільством”, такому суспільству притаманні чіткі соціальні структури, ролі та великий набір правил. Люди схильні покладатися на експертів або лідерів у прийнятті рішень, і система заохочує дотримання правил заради загальної стабільності. У цьому типі спільнот велика увага приділяється підтримці групової єдності. Ритуали й символи використовуються для зміцнення ідентичності та контролю над межами групи. Правила й рішення можуть підпорядковуватися лідерам, а індивідуальні інтереси часто мають поступатися перед інтересами групи. Якщо виникає релігійна спільнота з такою космологією, то такий релігійній спільноті буде притаманно мати розвинуті структури лідерства, де роль пасторів чи старійшин є ключовою.

Суспільство з високою ускладненістю та низькою спільнотністю (за класифікацією Мері Дуглас) називається “авторитарне суспільство”, такому суспільству притаманне сильне регулювання індивідуального життя завдяки жорстким зовнішнім правилам та нормам, разом з цим це відбувається на тлі доволі низької соціальної згуртованості або групової ідентичності. За умови необхідності ухвалення рішень, спільне обговорення, або участь “народних мас” в ухваленні рішення непередбачено, після того, як рішення ухвалено, від всіх очікується беззаперечне підкорення. Невелика кількість соціальних ролей визначаються владою.

Модель управління – вертикальна, а всі владні повноваження зосереджені в вузькому

колі керівників (або керівника). Ритуали і символи (яких можуть бути чисельні) використовуються для посилення контролю, але не спрямовані на формування спільної ідентичності; вони служать радше засобом підтримки дисципліни та порядку. Якщо така спільнота виникає у релігійному контексті, то така космологія буде передбачати вертикальну владу ієрарха, де рішення приймаються виключно лідером або вузьким колом керівників. Індивідуальні думки або потреби відступають на задній план, поступаючись місцем правилам (директивам, рішенням, тощо).

Суспільство з низькою ускладненістю та низьким рівнем спільності Мері Дуглас називає “індивідуалістичним суспільством”. Такому суспільству притаманна свобода від суворих правил і формальних соціальних структур, а також відсутність тісних групових зв'язків чи єдності. Люди покладаються на власні сили й приймають рішення самостійно, без значного впливу колективу чи формальних ієрархій. Головний акцент робиться на особистих інтересах та ініціативі, а зовнішній контроль мінімальний. У такому суспільстві правила часто неформальні або навіть відсутні, а соціальні ролі є гнучкими й змінюваними залежно від обставин. Єдність між людьми базується на тимчасових інтересах чи обопільній вигоді, а не на глибоких групових зв'язках. Це суспільство заохочує інновації, конкуренцію й індивідуальні досягнення, проте низька спільнотність у практичній площині може означати брак довіри один до одного.

Якщо така космологія проявляється в релігійній спільноті, то ця спільнота має або мінімальні, або зовсім відсутні формальні структури, а релігійна практика є спонтанною та гнучкою, те саме притаманно прописаним соціальним ролям. Члени групи діють за власним бажанням, зберігаючи автономію, проте спільна діяльність може відбуватися, якщо є збіг інтересів (наприклад, для обміну “найкращих практик”). У цьому типі спільнот немає жорстких правил чи централізованих ритуалів, а головний акцент робиться на духовній свободі та особистому виборі.

Суспільство з високим рівнем спільнотності та низькою ускладненістю Мері Дуглас називає “егалітарним суспільством”. У цьому типі спільнот домінує групова єдність, але водночас відсутні жорсткі правила та формалізовані ролі. Люди об'єднуються в підгрупи на основі спільних цінностей та ідеалів. В такій космології ухвалення рішення відбувається колективно, а значна концентрація влади неприпустима. Збереження ідентичності безпосередньої групи (кола спілкування) є ключовим елементом, і кожен її учасник має значення для підтримання соціальної гармонії.

Егалітарне суспільство прагне до рівності між учасниками, з мінімальним контролем з боку формальних структур. Правила, якщо вони є, засновуються на групових домовленостях і спрямовані на забезпечення взаєморозуміння, а не нав'язування порядку. У цьому суспільстві велике значення мають ритуали й символи, які зміцнюють зв'язки між людьми та створюють почуття належності до спільноти.

Якщо така космологія проявляється в релігійній спільноті, то вона, як правило, має демократичний стиль управління. Рішення приймаються всіма членами групи, а лідери виступають не як авторитети, а радше як модератори чи координатори. Учасники спільноти активно залучені до формування її цінностей та практик, а акцент робиться на взаємній підтримці та духовному розвитку.

Застосування практичних дескрипторів у взаємодії з євангельськими спільнотами України (на основі парадигми Мері Дуглас)

Після довгих років маргіналізації, євангельські спільноти України демонструють незворотні процеси соціалізації, яка проявляє себе не лише в інтеграції духовних закладів освіти в загальну освітню систему України [3], але й активній позиції протестантів України в міжнародній адвокації [26] на тлі повномасштабного вторгнення. Культурологічна парадигма Мері Дуглас пропонує унікальну та глибоку перспективу для аналізу взаємодії всередині соціальних спільнот, зокрема євангельських спільнот України. Ці спільноти, які функціонують у контексті пострадянських соціальних викликів, можуть бути краще зрозумілими через розгляд їхньої динаміки відповідно до ключових дескрипторів теорії Дуглас.

Основними ключовими дескрипторами, які ми розглянемо будуть: комунікація, покладання провини (blame), заздрість (envy), економічний ріст/економічні зміни, брак ресурсів (scarcity), ризик, апатія (apathy) та вирішення конфліктів. Кожний з цих дескрипторів є міждисциплінарною концепцією, яка вивчається різними дослідниками:

соціологами, антропологами; економістами та соціальними психологами; антропологами та політологами. Відтак ми допускаємо розбіжності як у самій термінології так й у доступних перекладах. У цьому дослідженні ми звернемо увагу на окремі дескриптори.

Прикладом, “ризик” (risk) і “покладання провини” (blame) досліджують вчені в галузі соціології та антропології. “Заздрість” (envy) та “брак ресурсів” (scarcity) – економісти та соціальні психологи. Антропологи та політологи вивчають, як культурні норми та ритуали врегульовують суперечки в різних суспільствах. Відтак, оскільки метою цієї наукової розвідки не є термінотворення, ми супроводжуємо окремі терміни англomовним (оригінальним) відповідником. Адже навіть прізвище Мері Дуглас в окремих перекладах подається як “Даглас”.

Запропоновані дескриптори є невіддільною частиною її культурної теорії, оскільки вони (на її погляд) сприяють розумінню способів взаємодії в кожному з цих соціальних середовищ (космологій). Ось чому ці дескриптори є важливими:

Інші науковці прийняли або адаптували ці дескриптори в різних галузях. Наприклад, Й. Зінн [31] або Б. Стінсланд та Ф. Гофф [16].

Дескриптори Дуглас залишаються впливовими в різних дисциплінах, пропонуючи лінзу для розуміння взаємодії між культурою, поведінкою та соціальними структурами.

Комунікація. Безперечно вивчення комунікації є важливим. Ритуали та символи (як частина комунікації) відіграють важливу роль, але у залежності від космології, вони будуть мати різне значення: наприклад, ступень спільності буде визначати те, наскільки сильно збереження групової ідентичності та передачі культурних норм залежить від комунікації. В ієрархічних суспільствах комунікація відбувається через чітко встановлені формальні структури, ритуали та згідно соціальних ролей. Якщо говорити про практичну сторону в таких культурах буде часто звучати “ми”, “у нас”. Таким культурам буде притаманно використання заданих мовних конструкцій. Використання незвичних мовних конструкцій, може бути сприйнято як “не наш”. В авторитарних суспільствах, в наслідок незначної спільності, буде менше слів “ми”, на комунікацію не буде покладена роль збереження соціальної ідентичності, але рівень формальності буде аналогічним попередньому. В індивідуалістичному суспільстві комунікація може бути неформальною; творчість і самовираження є пріоритетами. Немає суворого визначення ролей. В егалітарній космології комунікація неформальна, проте спрямована на підтримку єдності та уникнення надмірної експресії.

Звісно, євангельська спільнота в Україні представлена широким колом деномінацій, які не можна узагальнювати. Аналіз веб сайтів ВСЦ ЄХБ [1] та УЦ ХВЕ [4] (як двох найчисельніших протестантських деномінацій) дає можливість зробити висновок, що в євангельських спільнотах комунікація відіграє ключову роль для підтримання соціальної згуртованості. Використання таких символів, як спільна молитва чи богослужіння, є поширеним механізмом зміцнення єдності та збереження меж групи. Доволі часто можна почути слова “ми”. Є певні літургійні очікування. Відтак, щодо за комунікативною ознакою (у відкритих джерелах) можна зробити висновок, що євангельським церквам України притаманні ознаки високої спільності та високої ускладненості.

Покладання провини (blame). Мері Дуглас дослідила, як суспільства покладають провину у випадку, коли “щось пішло не так”. Згідно науковим розвідкам за Мері Дуглас “покладання провини” не зупиняється виключно на підтриманні порядку та зміцненні соціальних кордонів – виявляється рівень спільності та ускладненості визначає доволі відмінні очікування щодо “покладання провини”. В суспільствах, де спостерігається високий рівень спільності і високий рівень ускладненості (ієрархічні суспільства) існує певне “табу” на звинувачення системи, адже система є частиною й “ми” (тотожності) й суспільних структур, відтак відповідальність за проблеми може перекладатися на окремих “нехороших” людей, проте жодним чином не на систему. У той самий час в космології з високою ускладненістю (авторитарні суспільства), але низкою спільністю покладання провини частіше за все здійснюється на якісь “зовнішні” сили та структури, невезіння (фаталізм), або на інших людей, які знаходяться поза межами безпосередньої спільноти. Щодо індивідуалістичних суспільств (низька спільність та низька ускладненість) покладання провин здійснюється частіше за все на власну некомпетенцію або недостатню працю. Егалітарні суспільства, які не лише характеризуються низькою ускладненістю, та високою групністю, але й також наявність підгруп у широкому суспільстві схильні звинувачувати

зовнішні системи, зокрема систему розподілу.

У своїй викладацькій діяльності ми часто демонструємо цей феномен за допомогою простого прикладу, як засоби однієї мови дозволяють передавати такі концепції, передача яких іншою мовою може бути ускладненою. Уявимо собі нещасний випадок, коли необачні дії якоїсь людини призвели до того, що ваза з квітами впала та розбилась. Українська мова дозволяє сказати у подібному випадку “ваза розбилась”, у той самий час, коли, англійською мовою доведеться говорити “ваза була розбита” та, за правилами мови, буде очікуватися пряме доповнення, з якого має стати явно – ким була розбита ваза. Адже англійська фраза “vase broke itself” (хоч відповідає дієслову зворотньої дії) буде передавати думку, що “ваза ухвалила свідоме рішення розбитися”. Відтак, комунікативні структури слугують можливостям неконфронтаційно розповісти історію вази без прямого звинувачення.

Щодо застосування парадигми Мері Дуглас до вивчення вітчизняних протестантських кіл доволі цікавим є наукова розвідка М. Оякава [23], де він аналізує яким чином протестантські пастори (у США) використовують наративи про необхідність расового примирення, завдяки чому відбувається певне придушення дискусій про расову нерівність, зсув відбувається у бік, коли расова несправедливість визнається як прояв індивідуальної поведінки, в той самий час, коли колективна відповідальність відкидається, оскільки це було б тотожним визнанням “провини” в цих структурах – це й є типова поведінка суспільства з високою спільнотою та високою ускладненістю. Якщо протестанти США можуть бути класифіковані як “висока спільнотність та висока ускладненість”, то хоч вітчизняним євангельським спільнотам (які в останній час активізували свої зусилля з адвокації України серед своїх одновірців у США) слід брати до уваги цю особливість. Так, на відміну від американських одновірців, протестанти України не мають історії рабовласництва, але для успішної комунікації розуміння, що неможна звинувачувати систему може слугувати важливим орієнтиром. Примітно, що така герменевтика може призводити до міфологізації (читай переписування) історії. В цьому плані дуже цікаві наукові розробки М. Роулі [15]. Вітчизняні євангельські віруючі, скоріш за все, здебільшого також можуть бути характеризовані як “висока спільнотність та висока ускладненість”, оскільки для них важливі принципи взаємної підтримки, де члени групи покладаються на пасторів, старійшин або інших лідерів. Небезпекою може стати певна знеохота впроваджувати структурні зміни, навіть коли вони заважають розвитку.

Заздрість (envy). У багатьох спільнотах (зокрема релігійних) явище нерівності може породжувати конфлікти. Відзначимо, що семантичне поле слова “envy” значно ширше українського “зяздрість”. Термін “envy” у контексті Мері Дуглас не обмежується вузьким значенням українського “зяздрість”, яке сприймається як “бажання володіти тим, що є в іншого” та має ознаки суто емоційної окраски. Дуглас використовує цей термін для позначення ширшого соціокультурного явища. Задля передачі широти цього терміну в українському контексті, можна прибгати до використання таких термінів як “соціальна зяздрість” або навіть “структурна зяздрість”, підкреслюючи взаємозв’язок між індивідуальним почуттям та його впливом на соціальні норми й відносини. Адже за моделлю Дуглас, зяздрість може або виступати каталізатором соціальних змін, або загрожувати єдності. Це поняття також використовували інші науковці. Зокрема П. Бурдье [6] у своїх працях про культурний капітал часто аналізує подібну динаміку “зяздрості” в контексті доступу до ресурсів та символічної влади. Дж. Скотт [24] у своїй науковій розвідці досліджує, як зяздрість і соціальні напруження стають основою змін у суспільствах з економічною нерівністю. Л. Юзва у своїй статті “Зяздрість: соціологічні індикатори виявлення та вивчення” [30] досліджує цей феномен у вітчизняних умовах. Відтак у суспільствах, яким притамана висока ускладненість та висока спільнотність (ієрархічні суспільства) нерівність як явище певним чином інституціолізована, адже у залежності від ролі, вам можуть бути доступні певні ресурси, хоч у цілому панівної думкою щодо ресурсів є “це – наше”. Такий підхід певним чином зменшує рівень (та негативний вплив) зяздрості. Втім персональна зяздрість (на відміну від “структурної зяздрості”) може бути сприйнята як емоційний прояв, позбавлений моральних чеснот. Авторитарні суспільства (висока ускладненість та низька спільнотність) зяздрість дещо мінімізується завдяки тому, що самоідентичність не здійснюється через призму приналежності до групи, втім прояви “зяздрості” можуть бути каталізаторами змін. Для суспільств з низькою спільнотністю та ускладненістю “зяздрість” може слугувати рушієм або каталізатором змін. Конкуренція розглядається позитивно. В

егалітарному суспільстві заздрість розглядається як загроза гармонії. Всі ресурси мають ділитися рівномірно. Застосування цього дескриптору до протестантських спільнот України (зокрема до ВСЦ ЄХБ та УЦ ХВЄ) демонструють певну неоднорідність, адже є ознаки приналежності як “ієрархічній” та “егалітарній” космології у залежності від контексту. З одного боку українські євангельські християни часто наголошують на структурованих лідерських ролях, таких як пастори, пресвітери та диякони; наявний чіткий розподіл ролей, обов'язків і процесів прийняття рішень, характерних для ієрархічних систем. Водночас українські євангельські християни часто демонструють колективний акцент на єдності та взаємній підтримці, риси, які резонують з егалітарними ідеалами. Особливо у невеликих громадах рішення про церковні проекти або соціальну роботу з громадою можуть прийматися демократичним шляхом за участю всіх членів, що відображає егалітарну динаміку.

Ця подвійна орієнтація на ієрархічну та егалітарну парадигми потребує подальшого вивчення, оскільки може вказувати на адаптивність євангельських громад в Україні. Також подальшого дослідження потребує вивчення соціальної динаміки та розподілу ресурсів, адже йдеться не про індивідуальні емоційні реакції, а про структурну взаємодію. Приклад, якщо певні кола або підгрупи отримують доступ до обмежених ресурсів (наприклад фінансування) та це створює напруженість, дослідження цих реакцій може продемонструвати приналежність певній космології. Якщо “визнання” та “статус” є релевантними поняттями при напруженості, це скоріше свідчить про приналежність до “ієрархічного” суспільства.

Інші дескриптори. Хоч “брак ресурсів” (scarcity), “ризик”, “апатія” (apathy), “ризик”, “економічний зріст” (economic growth) та рішення конфліктів є окремими дескрипторами та будуть розглянуті у подальших розвідках, зазначимо тут основні ознаки.

Для ієрархічного суспільства (висока спільнотність/висока ускладненість) прагнення до загального добробуту є домінуючим мотивом прийняття рішень. Це супроводжується готовністю “затягувати паски” задля стабільності та порядку, а системи розподілу, які жорстко контролюють доступ до ресурсів, сприймаються як необхідні. Ризик, як соціокультурний феномен, допустимий лише за рекомендацією авторитетних експертів, оскільки він асоціюється з порушенням норм, що може загрожувати єдності групи. Страх бути виключеним із спільноти обмежує висловлювання та дії, сприяючи конформізму. Конфлікти вирішуються через збереження єдності групи, часто шляхом уникнення “галасу” та підтримки порядку через чисельні ритуали (символічні дії).

Для авторитарного суспільства (низька спільнотність/висока ускладненість) економічний зріст сприймається як інструмент зміцнення влади та легітимізації соціального порядку. Пропаганда підкреслює необхідність централізованого управління для досягнення економічного успіху. Постійний дефіцит ресурсів змушує зосереджуватися на їх збереженні та жорсткому контролі розподілу. Ризик, як правило, небажаний, і його допустимість залежить від схвалення лідерів та відповідності ідеології стабільності. Окремі особи дотримуються норм через страх покарання, що призводить до низької мотивації до активної участі в житті спільноти. Конфлікти вирішуються через символічні дії або підтвердження статус-кво, що забезпечує стабільність системи.

Для індивідуалістичних суспільств (низька спільнотність/низька ускладненість) індивідуальна ініціатива, інновації та здатність до адаптації є ключовими рушійними силами економічного зростання. Брак ресурсів у таких суспільствах долається завдяки креативності, знанням і ефективним рішенням. Соціальна апатія, якщо виникає, зазвичай пояснюється низькою оцінкою значущості подій або складністю участі в них. Ризик сприймається не як загроза, а як можливість, особливо якщо є потенціал для вигоди. У вирішенні конфліктів вітається пряма комунікація, оскільки низька спільнотність зменшує страх бути виключеним із групи. Відповідальність за вирішення конфліктів розподіляється між сторонами в різних пропорціях, що відповідає їхній орієнтації на індивідуальну відповідальність.

Для егалітарних суспільств (низька спільнотність/низька ускладненість) економічний зріст може бути допустим, хоча й не є імперативом, за умови, що він не порушує загальну рівність всередині групи. Подолання браку ресурсів у такій космології покладається на зовнішню систему забезпечення або співпрацю з іншими групами. Ризик сприймається як небажаний, але може бути виправданим лише за умов глобальної загрози або значного зовнішнього тиску. Висока спільнотність призводить до того, що неучасть у групових подіях

засуджується, оскільки підтримання гармонії є ключовим принципом. Вирішення конфліктів часто включає ритуали “зречення”, які підкреслюють відновлення рівноваги та підтвердження спільних цінностей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. При вдалому застосуванні цієї парадигми до протестантських спільнот України, це призведе до позитивної трансформації взаємодії між вітчизняним суспільством та спільнотою віри (протестантами України). Це можна забезпечити за умов, що вдасться уникнути перенесення власної космології на інших, та застосування правил комунікації притаманній космології не стільки співрозмовника, скільки того, хто був ініціатором діалогу. З іншого боку та з огляду на міждисциплінарну природу цієї парадигми, будь-який подальший аналіз може бути корисний, особливо за умов застосування емічного підходу дослідження. Слід враховувати, що на М. Дуглас вплинули ідеї Е. Дюркгайма.

Окрім цього, важливими напрямками подальших досліджень можуть бути моделювання “проблемних” сфер – зокрема для протестантських спільнот важливим є місійність. Якщо “місіонер” (представник протестантської спільноти) та “отримувач” знаходяться в різних космологіях за культурологічною парадигмою Мері Дуглас, тоді можна прогнозувати низку проблем в комунікації та інших напрямках, які ми розглядали завдяки дескрипторам. Відтак ця типологія може стати потужним інструментом для розуміння особливостей організації протестантських спільнот в Україні та їхнього впливу на культуру, цінності й розвиток суспільства.

Подальших розвідок потребує розгляд наступних дескрипторів: економічний ріст/економічні зміни, брак ресурсів (scarcity), ризик, апатія (apathy) та вирішення конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Всеукраїнський Союз Церков євангельських християн-баптистів (без дати). *Всеукраїнський Союз Церков Євангельських Християн-Баптистів*. Доступно : <<https://baptyst.com/>>. [13 Квітень 2025].
2. Кундеренко, І 2021. ‘Протестантське середовище України: у пошуках релігієзнавчих типологій (на прикладі ВСЦ ЄХБ)’, *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, № 30(1), с. 92–105. Доступно : <<https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2021/2021-r-301/protestantske-seredovishche-ukrainy-u-poshukakh-relihiieznachykh-typolohii-na-prykladi-vsts-yekhb>>. [13 Квітень 2025].
3. Кундеренко, ІВ 2020. ‘Духовна освіта у протестантському середовищі та релігієзнавчі типології’, *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, № 98(5), с. 126–139. Доступно : https://www.researchgate.net/publication/349541470_DUHOVNA_OSVITA_U_PROTESTANTSKOM_U_SEREDOVISI_TA_RELIGIEZNAVCI_TIPOLOGII. [13 Квітень 2025].
4. Українська Церква Християн Віри Євангельської (без дати). *Українська Церква Християн Віри Євангельської*. Доступно : <<https://www.chve.org.ua/>>. [13 Квітень 2025].
5. Baskerville, RF 2017. ‘Does the douglas cultural framework measure up? A review of its utility in business research’. *SSRN Electronic Journal*. Available from : <DOI: 10.2139/ssrn.3162921>. [11 April 2025].
6. Bourdieu, P 2005. Distinction: a social critique of the judgement of taste. *Journal of Economic Sociology*, № 6 (3), pp. 25–48. Available from : <DOI: 10.17323/1726-3247-2005-3-25-48>. [11 April 2025].
7. Carson, DA 2012. *Christ and culture revisited*. Eerdmans Publishing Company, William B.
8. Crouch, A, McLaren, B D, Horton, M, Sweet, LI & McManus, ER 2003. *Church in emerging culture: five perspectives*. Zondervan/Youth Specialties.
9. Dobbin, F 1991. Cultural theory. by michael thompson, richard ellis, and aaron wildavsky. westview, 1990. *Social Forces*, 70 (2), pp. 549–551. Available from : <DOI: 10.1093/sf/70.2.549>. [11 April 2025].
10. Douglas, M 2012. *In the active voice (routledge revivals)*, Taylor & Francis Group.
11. Douglas, M & Douglas, PM 2013a. *Natural symbols*, Taylor & Francis Group.
12. Douglas, M & Douglas, PM 2013b. *Purity and danger: an analysis of concepts of pollution and taboo*, Taylor & Francis Group.
13. Douglas, M & Douglas, PM 2013c. *Risk and blame*. Taylor & Francis Group.
14. Douglas, PM & Douglas, MM 2002. *Implicit meanings*. Taylor & Francis Group.
15. *God, religious extremism and violence* 2024. Cambridge University Press.
16. Goff, P & Steensland, B 2013. *New evangelical social engagement*. Oxford University Press, Incorporated.

17. Hollinger, D 2002. *Choosing the good*. Grand Rapids: Baker Academic.
18. Kingston, PW, Douglas, M & Wildavsky, A 1983. Risk and culture: an essay on the selection of technological and environmental dangers. *Contemporary Sociology*, 12(4), 414 p. Available from : <DOI: 10.2307/2067477>. [11 April 2025].
19. Kryvda, N & Storozhuk, S 2022. Socio-cultural definition of intercultural dialogue in the concept of Mary Douglas. *Idei*, (1(19)-2(20)), pp. 40–50. Available from : <DOI: 10.34017/1313-9703-2022-1(19)-2(20)-40-50>. [11 April 2025].
20. Maesschalck, J 2021. Using grid-group cultural theory to assess approaches to the prevention of corporate and occupational crime: the EU as a natural experiment. *Y: European White-Collar Crime*. Bristol University Press. pp. 17–38. Available from : <DOI: 10.56687/9781529212358-004>. [11 April 2025].
21. Müller, F 2021. *Design ethnography*. Cham: Springer International Publishing. Available from : <DOI: 10.1007/978-3-030-60396-0>. [11 April 2025].
22. Niebuhr, HR 1956. *Christ and culture (torchbooks)*. Harper Perennial.
23. Oyakawa, M 2019. Racial reconciliation as a suppressive frame in evangelical multiracial churches. *Sociology of Religion*, 80(4), pp. 496–517. Available from : <DOI: 10.1093/socrel/srz003>. [11 April 2025].
24. Scott, JC 1985. *Weapons of the weak: everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.
25. Spickard, JV 1989. A guide to mary douglas's three versions of grid/group theory. *Sociological Analysis*, 50 (2), 151 p. Available from : <DOI: 10.2307/3710986>. [11 April 2025].
26. Thomas, C 2025. *Ukraine Christian ministers speaking truth about Russia*, Washington Times. Available from : <https://www.washingtontimes.com/news/2025/mar/3/ukraine-christian-ministers-speaking-truth-russia/>. [12 April 2025].
27. Troeltsch, E 1960. *The social teaching of the Christian churches*. New York: Harper.
28. Verweij, M, Alexandrova, P, Jacobsen, H, Béziat, P, Branduse, D, Dege, Y, Hensing, J, Hollway, J, Kliem, L, Ponce, G, Reichelt, I & Wiegmann, M 2020. Four galore? The overlap between mary douglas's grid-group typology and other highly cited social science classifications. *Sociological Theory*. 38(3), pp. 263–294. Available from : <DOI: 10.1177/0735275120946085>. [11 April 2025].
29. Weber, M 1985. *Protestant ethic and spirit of capitalism (counterpoint)*, Routledge.
30. Yuzva, LL 2009. Envy: sociological indicators of exposure and study, *Ukrainian society*, 28(1), pp. 80–86. Available from : <DOI: 10.15407/socium2009.01.080>. [12 April 2025].
31. Zinn, J 2010. Risk as discourse: interdisciplinary perspectives, *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*, 4(2), pp. 106–124.

References:

1. Vseukrainskyi Soiuz Tserkov yevanhelskykh khrystyian-baptystiv (All-Ukrainian Union of Churches of Evangelical Christians-Baptists) (n. d.). *Vseukrainskyi Soiuz Tserkov Yevanhelskykh Khrystyian-Baptystiv*. Dostupno : <https://baptyst.com/>. [13 Kvitin 2025].
2. Kunderenko, I 2021. 'Protestantske seredovyshche Ukrainy: u poshukakh relihiieznavchykh typolohii (na prykladi VSTs YeKhB) (The Protestant Environment of Ukraine: in Search of Religious Typologies (on the Example of the WCC of the Baptist Church))', *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, № 30 (1), s. 92–105. Dostupno : <https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2021/2021-r-301/protestantske-seredovyshche-ukrainy-u-poshukakh-relihiieznavchykh-typolohii-na-prykladi-vsts-yekhb>. [13 Kvitin 2025].
3. Kunderenko, IV 2020. 'Dukhovna osvita u protestantskomu seredovyshchi ta relihiieznavchi typolohii (Spiritual Education in the Protestant Environment and Religious Typologies)', *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, № 98(5), s. 126–139. Dostupno : <https://www.researchgate.net/publication/349541470_DUHOVNA_OSVITA_U_PROTESTANTSKOM_U_SEREDOVISI_TA_RELIGIEZNAVCI_TIPOLOGII>. [13 Kvitin 2025].
4. Ukrainska Tserkva Khrystyian Viry Yevanhelskoi (Ukrainian Church of Christians of the Evangelical Faith) (n. d.). *Ukrainska Tserkva Khrystyian Viry Yevanhelskoi*. Dostupno : <https://www.chve.org.ua/>. [13 Kvitin 2025].
5. Baskerville, RF 2017. 'Does the douglas cultural framework measure up? A review of its utility in business research'. *SSRN Electronic Journal*. Available from : <DOI: 10.2139/ssrn.3162921>. [11 April 2025].
6. Bourdieu, P 2005. Distinction: a social critique of the judgement of taste. *Journal of Economic Sociology*, № 6 (3), pp. 25–48. Available from : <DOI: 10.17323/1726-3247-2005-3-25-48>. [11 April 2025].
7. Carson, DA 2012. *Christ and culture revisited*. Eerdmans Publishing Company, William B.

8. Crouch, A, McLaren, B D, Horton, M, Sweet, LI & McManus, ER 2003. *Church in emerging culture: five perspectives*. Zondervan/Youth Specialties.
9. Dobbin, F 1991. Cultural theory. by michael thompson, richard ellis, and aaron wildavsky. westview, 1990. *Social Forces*, 70 (2), pp. 549–551. Available from : <DOI: 10.1093/sf/70.2.549>.[11 April 2025].
10. Douglas, M 2012. *In the active voice (routledge revivals)*, Taylor & Francis Group.
11. Douglas, M & Douglas, PM 2013a. *Natural symbols*, Taylor & Francis Group.
12. Douglas, M & Douglas, PM 2013b. *Purity and danger: an analysis of concepts of pollution and taboo*, Taylor & Francis Group.
13. Douglas, M & Douglas, PM 2013c. *Risk and blame*. Taylor & Francis Group.
14. Douglas, PM & Douglas, MM 2002. *Implicit meanings*. Taylor & Francis Group.
15. *God, religious extremism and violence* 2024. Cambridge University Press.
16. Goff, P & Steensland, B 2013. *New evangelical social engagement*. Oxford University Press, Incorporated.
17. Hollinger, D 2002. *Choosing the good*. Grand Rapids: Baker Academic.
18. Kingston, PW, Douglas, M & Wildavsky, A 1983. Risk and culture: an essay on the selection of technological and environmental dangers. *Contemporary Sociology*, 12(4), 414 p. Available from : <DOI: 10.2307/2067477>.[11 April 2025].
19. Kryvda, N & Storozhuk, S 2022. Socio-cultural definition of intercultural dialogue in the concept of Mary Douglas. *Idei*, (1(19)-2(20)), pp. 40–50. Available from : <DOI: 10.34017/1313-9703-2022-1(19)-2(20)-40-50>.[11 April 2025].
20. Maesschalck, J 2021. Using grid-group cultural theory to assess approaches to the prevention of corporate and occupational crime: the EU as a natural experiment. *Y: European White-Collar Crime*. Bristol University Press. pp. 17–38. Available from : <DOI: 10.56687/9781529212358-004>.[11 April 2025].
21. Müller, F 2021. *Design ethnography*. Cham: Springer International Publishing. Available from : <DOI: 10.1007/978-3-030-60396-0>.[11 April 2025].
22. Niebuhr, HR 1956. *Christ and culture (torchbooks)*. Harper Perennial.
23. Oyakawa, M 2019. Racial reconciliation as a suppressive frame in evangelical multiracial churches. *Sociology of Religion*, 80(4), pp. 496–517. Available from : <DOI: 10.1093/socrel/srz003>.[11 April 2025].
24. Scott, JC 1985. *Weapons of the weak: everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.
25. Spickard, JV 1989. A guide to mary douglas's three versions of grid/group theory. *Sociological Analysis*, 50 (2), 151 p. Available from : <DOI: 10.2307/3710986>.[11 April 2025].
26. Thomas, C 2025. *Ukraine Christian ministers speaking truth about Russia*, Washington Times. Available from : <https://www.washingtontimes.com/news/2025/mar/3/ukraine-christian-ministers-speaking-truth-russia/>.[12 April 2025].
27. Troeltsch, E 1960. *The social teaching of the Christian churches*. New York: Harper.
28. Verweij, M, Alexandrova, P, Jacobsen, H, Béziat, P, Branduse, D, Dege, Y, Hensing, J, Hollway, J, Kliem, L, Ponce, G, Reichelt, I & Wiegmann, M 2020. Four galore? The overlap between mary douglas's grid-group typology and other highly cited social science classifications. *Sociological Theory*. 38(3), pp. 263–294. Available from : <DOI: 10.1177/0735275120946085>.[11 April 2025].
29. Weber, M 1985. *Protestant ethic and spirit of capitalism (counterpoint)*, Routledge.
30. Yuzva, LL 2009. Envy: sociological indicators of exposure and study, *Ukrainian society*, 28(1), pp. 80–86. Available from : <DOI: 10.15407/socium2009.01.080>.[12 April 2025].
31. Zinn, J 2010. Risk as discourse: interdisciplinary perspectives, *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*, 4(2), pp. 106–124.

Прорецензовано / Reviewed

03.05.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publication

11.05.2025